

Назаров Микола Сергійович

Національна стійкість України: від концептуальних засад до практичної реалізації

УДК 321.022

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2020-2-64-69>

Назаров Микола Сергійович
старший викладач кафедри психології,
політології та соціокультурних технологій
Сумського державного університету
вул. Римського-Корсакова, 2,
Суми, Україна

Актуальність дослідження проблематики національної стійкості зумовлена викликами, які особливо актуалізувалися перед Україною з 2014 року. Анексія Криму та війна на Донбасі виявили системні прогалини у національній безпеці України, що потребує осмислення можливих альтернативних стратегій у цій сфері.

В рамках цього дослідження запропоновано міждисциплінарний погляд на проблематику національної стійкості. Розглянуто принципову відмінність між поняттями «національної стійкості» та «національної безпеки», а також запропоновано критерії використання цих понять. Доведено, що поняття національної стійкості є більш комплексним і характеризується більш всеохоплюючою участю громадян у питанні гарантування національної безпеки держави.

Розвиток національної стійкості є можливим за рахунок досить розвиненого в Україні інституту громадянського суспільства та волонтерства, що є невід'ємним складником забезпечення стійкості. Мета дослідження полягає в теоретичному осмисленні поняття «національної стійкості» та пошуку можливих практичних реалізацій цього концепту.

В якості можливого прикладного дослідження проблематики автором було проаналізовано результати естонсько-українського проекту "Resilient Ukraine" (2016–2018) із дослідження особливостей національної стійкості України. За допомогою закритого анкетування на спеціально розробленій трирівневій пропорційній вибірці було опитано 1835 респондентів віком від 15 до 80 років. Вибірка складається з дорослих громадян України, які постійно проживають у Донецькій, Луганській та Харківській областях.

За результатами дослідження виявлено державні та громадські інститути, які користуються найбільшою та найменшою довірою громадян у зазначених регіонах. Також проаналізовано динаміку ставлення до інститутів по відношенню до відстані від «лінії контакту» – в межах десяти кілометрів від «лінії контакту» чи кордону з Росією (зона 1); 10–40 км від кордону з Росією (зона 2); більше 40 км від кордону з Росією (зона 3).

Ключові слова: національна стійкість, безпека, громадянське суспільство, правоохоронні органи, Україна.

Вступ. Вплив гібридної агресії проти України особливо активно став виявлятися, починаючи з 2014 року. Анексія Криму Російською Федерацією (далі – РФ), військові дії на сході України, а також перманентні інформаційно-психологічні операції актуалізують необхідність пошуку асиметричних відповідей [7, 8]. Зіштовхнувшись з більш сильним суперником, Україна шукає альтернативні способи реагування на російську загрозу. Концепт національної стійкості та його практичне втілення в українській реалії може стати потенційним рішенням цієї безпекової дилеми. Сильне громадянське суспільство має важливе значення в контексті національної стійкості та безпеки, адже саме цей інститут стає важливим фактором безпеки поруч із державними інститутами.

Потенціал України в конфлікті з РФ полягає в її громадянському суспільстві та волонтерському русі, який виник як рефлекс виживання в умовах важких негараздів і дисфункції державних органів влади. Однак існує ризик, що цей сприятливий імпульс, тобто можливість скористатися громадянським суспільством для підвищення національної стійкості, може бути втрачений через схильність України до традиційного розуміння безпеки, орієнтованого на клієнта. У період з 2015 по 2017 рік українська держава ефективно використовувала

потенціал громадянського суспільства у функціонуванні органів безпеки.

Під час реалізації реформ в частині безпеки Україна мала на меті залучити громадськість до вироблення рішень і гарантувати більш обґрунтований контроль за об'єктами безпеки та захисту. Адміністративна структура також має містити компоненти, які дозволяють забезпечити всебічний підхід суспільства до управління національною безпекою.

Мета та завдання. Метою цієї статті є окреслити теоретичне поле поняття «національна стійкість» і показати можливість практичного використання цього концепту.

Результати. М. Хантер зазначив, що «населення України схильне більше довіряти організаціям громадянського суспільства та волонтерам, ніж державним суб'єктам» [5, с. 79]. Органи національної безпеки України та громадянське суспільство повинні намагатися створити спільну функціональну основу та налагодити більш тісну співпрацю в таких аспектах національної безпеки:

- Гарантувати регіональну безпеку та авторизацію законів через довколишні мережі.

- Розвивати психологічну стійкість громадян України (насамперед серед жителів прикордонних областей з РФ).

- Забезпечувати матеріальне благополуччя громадян.
- Реагувати на кризи різного характеру.
- Оновлювати цифрову безпеку України.
- Надавати підтримку вразливим верствам суспільства.
- Сприяти захисту навколишнього середовища.

Громадянське суспільство визнається життєво-важливим складником місцевого самоврядування, а також розглядається як гарантія проти потенційних диктатур. Завдяки тіснішому співробітництву між державою та громадянським суспільством Україна може скористатися своїм людським потенціалом, забезпечуючи більшу універсальність та безпеку. Нинішня конфігурація безпеки в Україні передбачає, що держава повинна підтримувати соціальний порядок, щоб стримувати соціальну паніку та зберігати функціональність держави.

Якщо говорити про економічну стійкість держави, то важливим фактором є здатність держави захищати свою фінансово-економічну систему. Під захистом цієї системи автор розуміє антикорупційну діяльність, протидію легалізації злочинних доходів, створення сприятливого бізнес-клімату для підприємницької діяльності. Для забезпечення безпеки функціонування фінансово-економічного сектору вкрай необхідним є розбудова дієвої та підзвітної правоохоронної інфраструктури. Одним із невід'ємних атрибутів демократичного функціонування правоохоронних органів є «цивільний контроль – участь громадськості в контролі різних аспектів діяльності цих органів» [18, с. 183].

У науковій літературі термін «стійкість» використовується в декількох контекстах. Визначення відрізняються залежно від тематики та наукового спрямування. Екологічна галузь визначає стійкість як «міру здатності екосистеми поглинати зміни та зберігатися» [10, с. 2]. Стійкість можна також визначити як «процес, який пов'язує набір адаптивних здібностей до позитивних курсів функціональності та налаштування після порушення або успішної адаптації до стресових подій, ворожої системи та інших викликів» [12, с. 3]. Побудова стійкості – це процес (або довгострокова стратегія) побудови відносин у суспільстві, а також між політичними та соціальними суб'єктами.

Автор вважає, що термін «стійкість» повинен бути універсальним і має використовуватися вченими в різних областях дослідження. Такий підхід може сприяти створенню єдиної теорії стійкості та її можливих застосувань у різних науках. С. Гілберт визначив стійкість як «здатність мінімізувати витрати на стихійне лихо, повернутися до стану настільки ж хорошого або кращого, ніж статус-кво, і зробити це в найкоротші терміни» [4, с. 2]. Опір зазвичай стосується здатності протистояти небезпеці, не зазнаючи великої шкоди. Автор викорис-

товуватиме термін «стійкість», який стосується опору, але це також стосуватиметься можливості відновити потенційну шкоду.

Інтерес до стійкості як концепції почав зростати експоненціально після терактів 11 вересня в США, а також стихійних лих – цунамі, тайфунів та інших природних і технологічних катастроф. Посилаючись на стійкість як до стратегії національної безпеки, ми повинні визнавати слабкі моменти у визначенні деталей виникнення конкретних подій і викликів [1]. Спілєрман і Стеклов зазначають, що «системи, які переживають одну катастрофічну подію, демонструють різні адаптивні форми поведінки на відміну від систем, які намагаються впоратися з хронічними стресорами (тривалі терористичні кампанії, обстріли житлових районів, економічні кризи або нетрадиційні війни тощо)» [13, с. 169].

В США, Ізраїлі та Великій Британії активним компонентом антитерористичних кампаній є активне залучення населення для допомоги правоохоронним органам. Слід зауважити, що в Ізраїлі та США приділяють значну увагу психологічним аспектам у розбудові стійкості суспільства до терористичної загрози, що спрямовано на зниження рівня тривожності і вразливості від прямих і непрямих наслідків терактів. В Естонії активно розвивають механізми суспільної стійкості до деструктивних інформаційних і комунікаційних впливів [17].

Істотні відмінності між аспектами національної безпеки та стійкості очевидні, оскільки в просторовому відношенні вони взаємопов'язані, але по суті це різні поняття. Насамперед безпека має превентивний та ініціативний характер, її мета полягає в тому, щоб убезпечити державу та її громадян від небезпек, розрізнити та обстежитися методами знань і вимог законодавства або оцінити небезпеки в світлі минулих випадків.

Беручи до уваги його тимчасовий характер, безпека як методика полягає в тому, щоб проактивно містити ризик або в гіршому випадку подолати його якомога раніше. Просторово безпека часто помірно особлива, зосереджена на людях, асоціаціях, офісах та областях. У безпеці є конкретні цілі, а швидкість її досягнення незаперечна. Стійкість – це сукупність ініціативних та сприйнятливих заходів, спрямованих на зменшення ефекту небезпек, а не на їх остаточне уникнення.

Досліджуючи принципову відмінність концепту національної безпеки та національної стійкості, О. Резнікова зазначає, що «в системі національної стійкості поняття «суб'єкт» і «об'єкт» не є жорстко розмежованими» [16, с. 172]. Такі інститути як держава, суспільство, підприємство перестають вважатися об'єктом загрози, починають набувати якостей і спроможностей для протидії явищам і процесам, формуючи власну стійкість.

На відміну від загальних очікувань, поняття сили означає, що запобіжні заходи не накладають повного ефекту, і згодом вона зосереджується на обмеженні будь-якого перешкоджання громадським об'єктам. Важливим є те, що стійкість (resilience) і опір (resistance) – це різні терміни. Опір часто розуміють як здатність системи впоратися із негайними наслідками стресових ситуацій і забезпечити повернення її до нормального функціонування в умовах, подібних до тих, які передували події [9]. Опір може спричинити стійку дисфункцію системи в зміненому середовищі. У свою чергу стійкість – це «більше ніж міцність і здатність переносити біль; це здатність знаходити приховані внутрішні сили та ресурси, щоб ефективно впоратися з тривалою кризою, стійкість є вищою мірою адаптації та гнучкості» [3, с. 106].

Соціальна (або суспільна) стійкість є невід'ємним складником національної стійкості і визначається як збереження здатності національної держави щодо її суспільної згуртованості, коли вона стикається із зовнішніми чи внутрішніми конфліктами, спричиненими суспільно-політичними змінами та/або насильницькими заворушеннями [6]. Ця концепція схожа на стійкість, яка стосується громади, а більшість відповідних досліджень, пов'язаних зі стійкістю громади, також застосовні до соціальної стійкості.

Сон та Фішер стверджували, що людина може належати одночасно до кількох громад, хоча вона завжди залишається «вкоріненою» у «первинній спільноті», тобто в тій, що «забезпечує цінності, норми, історію, міфи та відчуття історичної спадковості» [12, с. 15]. Г. і Б. Лаві [3] визначили шість ключових компонентів стійкості громад:

1. Комунікація щодо ситуації, загроз, ризиків і наявної підтримки.

2. Співпраця та відповідальність на місцевому рівні, а не очікування зовнішньої допомоги.

3. Згуртованість через вияви чутливості та взаємодопомоги.

4. Здатність самостійно вживати заходів для боротьби з кризою.

5. Наявність лідерства, особливо на низовому рівні.

6. Віра в краще, проєкт надихаючого майбутнього.

Норрі запропонував чотири взаємопов'язані ресурси, які допомагають зрозуміти соціальну стійкість [11]:

1. Економічний розвиток. Він включає такі параметри як джерела, обсяг та різноманітність, рівність розподілу ресурсів і справедливість ризику, вразливість до небезпек. У цьому наборі дуже важливими аспектами є економічне зростання, можливості працевлаштування та доступні послуги (такі як охорона здоров'я, житло та школи). Групи нижчого соціально-економічного статусу зазнають

додаткових несприятливих наслідків, пов'язаних зі стресом, на відміну від вищих груп соціально-економічного статусу.

2. Соціальний капітал – це ресурс, який походить від соціальних відносин. Соціальний капітал належить до рівня соціальної підтримки в часи потреби, до почуття спільності та до формальних і неформальних зв'язків, що пов'язують членів суспільства та їхню прихильність до місця проживання. Участь громадян та лідерство з чітко визначеними ролями, структурами та обов'язками особливо важливі для соціального капіталу.

3. Компетентність громади. Це стосується знань суспільства, навичок вирішення проблем і здібностей до співпраці. По суті, це колективна ефективність суспільства. Компетенція громади залежить від навичок критичної рефлексії, готовності зробити свій внесок, від здатності вирішувати конфлікти в групах і досягати консенсусу, можливості та здатності залучення до колективного прийняття рішень.

4. Інформація та комунікація. Вона включає перевірені джерела точної інформації і може забезпечити ефективні механізми передачі та колективні комунікації. ЗМІ відіграють важливу роль у формуванні інформації та комунікації. Наприклад неточні, перебільшені та драматизуючі історії можуть створити розповіді, не сприятливі для суспільної стійкості та викликати неадекватну політичну реакцію. Відповідальність за засоби масової інформації є ключовим аспектом зміцнення стійкості суспільства.

Автор сприймає соціальний капітал як ключовий складник національної стійкості. Соціальний капітал має справу зі здатністю соціальних груп мобілізувати свій потенціал в періоди потреби. Далі в статті автор проводить опитування для оцінки рівня взаємодії між урядовими органами та інститутами громадянського суспільства.

Так, у період з 2016 по 2018 рік Міжнародний центр оборони та безпеки (ICDS) разом з українськими дослідниками реалізовував проєкт «Стілка Україна», який стосувався впливу інститутів громадянського суспільства на національну безпеку України [14]. Дослідження передбачало проведення соціологічного дослідження та аналітичної роботи.

Дослідження проводилось у Південно-Східному регіоні України. Формою дослідження було опитування із застосуванням закритого анкетування. Дослідження проводилось на спеціально розробленій трирівневій пропорційній вибірці, розрахованій з урахуванням територіальних і соціально-демографічних показників. Вибірка складається з дорослих громадян України, які постійно проживають у Донецькій, Луганській та Харківській областях. Всього було опитано 1835 респондентів віком від 15 до 80 років для отримання пропорційної вибірки. Теоретична похибка дослідження

складала 2,5%. Анкети опрацьовували працівники ICDS за допомогою статистичного пакету соціальних наук (SPSS).

Соціологічне опитування, яке проводилось у 20 громадах і муніципалітетах, розташованих у Донецькій, Луганській та Харківській областях, було реалізоване в три етапи: перший етап включав розширення програми та проведення аналітичних досліджень на базі зазначених територій; другим етапом було саме опитування, яке досліджувало розуміння громадянами стану безпеки, усвідомлення загроз і довіри до державних установ, залучення до забезпечення безпеки; третій етап включав цифрову обробку даних, формування таблиць і рисунків, підготовку аналітичного звіту.

У відповідних випадках результати аналізувалися та порівнювалися між трьома географічними зонами: в межах десяти кілометрів від «лінії контакту» (лінія бою) чи кордону з Росією (зона 1); 10–40 км від кордону з Росією (зона 2); більше 40 км від кордону з Росією (зона 3) (Рисунок 1).

Боротьба з корупцією на всіх рівнях сприймається більшістю опитаних як пріоритет у підвищенні рівня безпеки (33%). Інші пріоритети включають заходи, спрямовані на підвищення індивідуальної відповідальності громадян за власну безпеку (18%), реформи, спрямовані на модернізацію економіки та поліпшення добробуту суспільства (17%). Однак більшість опитаних вважають, що національні (57%), регіональні (57%) та муніципальні (53%) органи влади недосить залучені до питань безпеки. На противагу цьому 39% респондентів вважають, що громадські організації та волонтерські рухи недосить залучені до забезпечення безпеки. Це свідчить про те, що навіть громадянське

суспільство бере більшу участь у забезпеченні безпеки, ніж державні органи влади.

За словами Д. Теперика [14, с. 8] лише Збройні сили України (ЗСУ), Національна гвардія (НГ) та Державна служба з надзвичайних ситуацій (ДСНС) мають достатню довіру громадськості у сфері безпеки, тоді як більшість респондентів не довіряє прикордонникам, поліції та Службі безпеки України (СБУ).

Найпомітнішим є те, що організація сектору безпеки, яка користується найвищим відсотком довіри суспільства, є не лише тією, яка несе найбільший тягар захисту суверенітету та територіальної цілісності України, але й яка вперше запропонувала ідею участі волонтерів і громадських активістів у цій галузі. Це допомогло досягти позитивної трансформації багатьох застарілих практик військових і просунути порядок денний реформ. Однак слід зазначити, що широка громадськість схильна довіряти громадському сектору більше, ніж державним органам влади, які розташовані у південно-східних регіонах України. Так, за даними Центру Разумкова та Женевського центру управління сектором безпеки (DCAF) близько 62% респондентів на Донбасі висловлюють довіру громадським організаціям з відсотком від 40 до 50 [2, с. 99].

З найбільшою недовірою жителі південно-східного регіону відносяться до місцевих рад (53%) та обласних державних адміністрацій (51%) Донецької, Луганської та Харківської областей. Варто також зазначити, що сектори з найвищим рівнем довіри – це ті, які відповідають за реформи сектору безпеки, і ті, які знаходяться на вершині політичного істеблшменту. Однак між трьома географічними зонами є певна різниця. Цікаво, що довіра до волонтерського руху та громадського сектору пропорційна

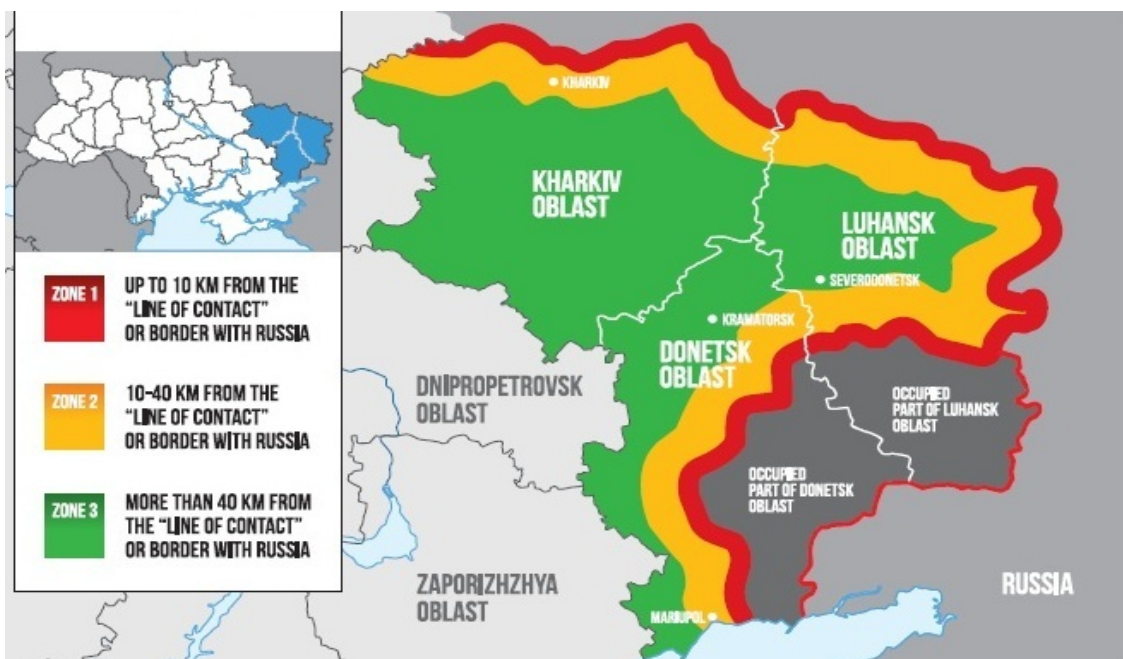

Рис. 1. Три географічні зони соціологічних досліджень

збільшенню відстані від «лінії контакту», яка досягає 67% у зоні 3 (що також є середнім показником по країні за даними Центру Разумкова) [15].

Висновки. Концепт національної стійкості є вкрай перспективним для подальших теоретичних розробок і практичних реалізацій. Суть концепту полягає в інституціоналізації партнерських стосунків державних інститутів та громадського сектору в питаннях національної безпеки. Суть стійкості полягає у здатності суспільства в партнерстві з владою долати різного роду кризи та конфлікти з мінімальними втратами та можливістю швидкого відновлення. Стійкість пов'язана з суспільною довірою та здатністю до самоорганізації.

Громадянське суспільство в Україні інституційно готове до відповідальної співпраці з органами влади для підвищення спроможностей у питаннях національної безпеки. Результати досліджень в рамках проєкту “Resilient Ukraine” свідчать про низьку довіру громадян до владних інститутів та досить високу – до громадського сектору та волонтерів. Також необхідно зазначити, що громадський сектор бажає більш активно долучатися до безпекових ініціатив, а органи влади поки що не готові до цього.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Allenby B., Fink J. (2005). “Toward Inherently Secure and Resilient Societies”, *Science*, 309 (5737), P. 1034–1036.
2. Melnik O (2016). Citizens of Ukraine on security: personal, national, and its Elements. Razumkov Centre, P. 1–132. <https://dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/2016-DCAF-UKR-ENG-Survey.pdf>.
3. Ganor M., Ben-Lavy Y. (2003). “Community resilience: Lessons derived from Gilo under fire”, *Journal of Jewish Communal Service* 79, P. 105–108.
4. Gilbert S.W. (2010). *Disaster resilience: A Guide to the Literature*. Special Publication (NIST SP), P. 1–113.
5. Hunter M. (2018). “Crowdsourced war: the political and military implications of Ukraine’s volunteer battalions 2014–2015”. *Journal of Military and Strategic Studies* 18(3), P. 78–124.
6. Jackson S., Ferris T.L.J. (2012). Infrastructure resilience: past, present, and future, *George Mason University Magazine*, P. 1–4.
7. Katchanovski I. (2015). Crimea: people and territory before and after annexation. In book: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Publisher: E-international Relations, Editors: Agnieszka Pikulicka-Wilczewska, Richard Sakwa, P. 80–89.
8. Katchanovski I. (2017). The separatist war in Donbas: A violent break-up of Ukraine? <http://dx.doi.org/10.4324/9781315233116-5>.
9. Maru Y. (2010) Resilient regions: clarity of concepts and challenges to systemic measurement. Socio-economics and the Environment in Discussion (SEED) Working Paper Series 2010-04, CSIRO Sustainable Ecosystems, P. 1–37.
10. Mayunga J. (2007) Understanding and applying the concept of community disaster resilience:

A capital-based approach. Summer Academy for Social Vulnerability and Resilience Building, P. 1–16.

11. Norris F., Stevens S., Pfefferbaum B., Wyche K., Pfefferbaum R. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness, *American journal of community psychology*, 41(1-2), P. 127–50.

12. Sonn C., Fisher A. (1998). Sense of Community: Community Resilient Responses to Oppression and Change. *Journal of Community Psychology*, 26(5), P. 1–32.

13. Spilerman S., Stecklov G. (2009) Societal Responses to Terrorist Attacks. *Annual Review of Sociology* 35, P. 167–189.

14. Teperik D., Jermalavičius T., Senkiv G., Dubov D., Onyshchuk Y., Pokalchuk O., Samus M. (2018). A Route to National Resilience. Building. Whole-of-Society Security in Ukraine. https://uploads.icds.ee/ICDS_Report_A_Route_to_National_Resilience-Building-Whole-of-Society_Security_in_Ukraine_April_2018.pdf.

15. Yakymenko Y., Yurchyshyn V., Zamiatin V. (2019). Ukraine-2019: Cautiously Optimistic. Razumkov Centre. http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Vybyry_Ukraine.pdf.

16. Резнікова О. Забезпечення національної безпеки і національної стійкості: спільні й відмінні риси / Ольга Резнікова // *Вісник Львівського університету*, 2018. № 19. С. 170–175.

17. Резнікова О. Концептуальні підходи до вибору моделі забезпечення національної стійкості / Ольга Резнікова // *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 1. С. 18–27.

18. Резнік О. Участь громадян у підвищенні ефективності правоохоронних органів як суб'єктів захисту фінансово-економічної безпеки України / О. Резнік, Н. Андрійченко // *Проблеми законності*. 2019. № 147. С. 176–186.

REFERENCES:

1. Allenby B., Fink J. (2005) Toward Inherently Secure and Resilient Societies, *Science*, 309 (5737), P. 1034–1036.
2. Melnik O. (2016). Citizens of Ukraine on security: personal, national, and its Elements. Razumkov Centre, P. 1–132. <https://dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/2016-DCAF-UKR-ENG-Survey.pdf>.
3. Ganor M., Ben-Lavy Y. (2003). Community resilience: Lessons derived from Gilo under fire, *Journal of Jewish Communal Service* 79, P. 105–108.
4. Gilbert S.W. (2010). *Disaster resilience: A Guide to the Literature*. Special Publication (NIST SP), P. 1–113.
5. Hunter M. (2018). Crowdsourced war: the political and military implications of Ukraine’s volunteer battalions 2014–2015. *Journal of Military and Strategic Studies* 18(3), P. 78–124.
6. Jackson S., Ferris T.L.J. (2012). Infrastructure resilience: past, present, and future, *George Mason University Magazine*, P. 1–4.
7. Katchanovski I. (2015). Crimea: people and territory before and after annexation. In book: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Publisher: E-international Relations, Editors: Agnieszka Pikulicka-Wilczewska, Richard Sakwa, P. 80–89.

8. Katchanovski I. (2017). The separatist war in Donbas: A violent break-up of Ukraine? <http://dx.doi.org/10.4324/9781315233116-5>.
9. Maru Y. (2010) Resilient regions: clarity of concepts and challenges to systemic measurement. Socio-economics and the Environment in Discussion (SEED) Working Paper Series 2010-04, CSIRO Sustainable Ecosystems, P. 1–37.
10. Mayunga J. (2007) Understanding and applying the concept of community disaster resilience: A capital-based approach. Summer Academy for Social Vulnerability and Resilience Building, P. 1–16.
11. Norris F., Stevens S., Pfefferbaum B., Wyche K., Pfefferbaum R. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness, *American journal of community psychology*, 41(1-2), P. 127–50.
12. Sonn C., Fisher A. (1998). Sense of Community: Community Resilient Responses to Oppression and Change. *Journal of Community Psychology*, 26(5), P. 1–32.
13. Spilerman S., Stecklov G. (2009). Societal Responses to Terrorist Attacks. *Annual Review of Sociology* 35, P. 167–189.
14. Teperik D., Jermalavičius T., Senkivn G., Dubov D., Onyshchuk Y., Pokalchuk O., Samus M. (2018). A Route to National Resilience. Building. Whole-of-Society Security in Ukraine. https://uploads.icds.ee/ICDS_Report_A_Route_to_National_Resilience-Building-Whole-of-Society_Security_in_Ukraine_April_2018.pdf.
15. Yakymenko Y., Yurchyshyn V., Zamiatin V. (2019). Ukraine-2019: Cautiously Optimistic. Razumkov Centre. http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Vybory_Ukraine.pdf.
16. Reznikova O. Zabezpechennia natsionalnoi bezpeky i natsionalnoi stiikosti: spilni y vidminni rysy / Olha Reznikova // *Visnyk Lvivskoho universytetu*. 2018. № 19. S. 170–175.
17. Reznikova O. Kontseptualni pidkhody do vyboru modeli zabezpechennia natsionalnoi stiikosti / Olha Reznikova // *Stratychichni priorytety*. 2019. № 1. S. 18–27.
18. Rieznik O. Uchast hromadian u pidvyshchenni efektyvnosti pravookhoronnykh orhaniv yak subiektiv zakhystu finansovo-ekonomichnoi bezpeky Ukrainy / O. Rieznik, N. Andriichenko // *Problemy zakonnosti*. 2019. № 147. S. 176–186.

National resilience of Ukraine: from conceptual foundations to practical implementation

Nazarov Mykola Serhiyovych

Senior Lecturer at the Department of Psychology, Political Sciences and Socio-Cultural Technologies Sumy State University Rimskogo-Korsakova str., 2, Sumy, Ukraine

The relevance of the study of national resilience is conditioned by the challenges that have been particularly relevant to Ukraine since 2014. The annexation of Crimea and the war in the Donbass have revealed systematic gaps in Ukraine's national security, which requires thinking of possible alternative strategies in this area. Our study offers an interdisciplinary perspective on issues of national resilience.

The fundamental difference between the concepts of national resilience and national security is considered, as well as the criteria for using these concepts. It is proved that the concept of national resilience is more complex and characterized by more inclusive participation of citizens in the issues of guaranteeing the national security of the state.

The development of national resilience is possible at the expense of Ukraine's well-developed civil society institute and volunteering, which is an integral part of resilience. The purpose of the study is to provide a theoretical understanding of the concept of national resilience and to find possible practical implementations of this concept. As a possible applied study of the problem, the author analyzes the results of the Estonian-Ukrainian project "Resilient Ukraine" (2016–2018) on the study of the features of national resilience of Ukraine.

By means of a closed questionnaire on a specially designed three-level proportional sample, 1835 respondents aged 15 to 80 were interviewed. The sample consists of Ukrainian adults who reside in Donetsk, Luhansk and Kharkiv regions.

According to the results of the survey, we found the most and least trusted state/public institutions in the regions. The dynamics of attitudes towards institutions in relation to the distance from the "contact line" within ten kilometers of the "contact line" or the border with Russia (zone 1) were also analyzed; 10–40 km from the border with Russia (zone 2); more than 40 km from the border with Russia (zone 3).

Key words: national resilience, security, civil society, law enforcement agencies, Ukraine.